

DIAGNOSTIC DE ȚARĂ PRIVIND SECTORUL PRIVAT

CREAREA PIETELOR ÎN MOLDOVA

De la o economie bazată pe remitențe la
o creștere durabilă generată de sectorul privat

Rezumat

Februarie 2023

WORLD BANK GROUP

THE WORLD BANK
IBRD · IDA

IFC

International
Finance Corporation

Despre IFC

IFC - membră a Grupului Băncii Mondiale - este cea mai mare instituție de dezvoltare globală axată pe sectorul privat de pe piețele emergente. Lucrăm în peste 100 de țări, folosindu-ne capitalul, expertiza și influența pentru a crea piețe și oportunități în țările în curs de dezvoltare. În anul fiscal 2022, IFC a înregistrat o finanțare record de 32,8 miliarde de dolari pentru companiile private și instituțiile financiare din țările în curs de dezvoltare, valorificând puterea sectorului privat de a pune capăt sărăciei extreme și de a stimula prosperitatea comună, în timp ce economiile se confruntă cu impactul crizelor globale care se agravează. Pentru mai multe informații, accesați www.ifc.org.

© Corporația Financiară Internațională 2023 Toate drepturile rezervate.

2121 Pennsylvania Avenue, N.W.
Washington, D.C. 20433
www.ifc.org

Materialul din această lucrare este protejat prin drepturi de autor. Copierea și/sau transmiterea unor părți sau a întregului material din această lucrare fără permisiune poate constitui o încălcare a legislației în vigoare. IFC nu garantează acuratețea, fiabilitatea sau caracterul complet al conținutului inclus în această lucrare, nici a concluziilor sau aprecierilor descrise în cadrul acesteia și nu își asumă nicio responsabilitate sau răspundere pentru orice omisiuni sau erori (inclusiv, dar fără a se limita la erori tipografice și erori tehnice) în conținutul respectiv sau pentru încrederea acordată acestuia. Constatările, interpretările, opiniile și concluziile exprimate în prezentul document aparțin autorilor și nu reflectă în mod necesar opiniile directorilor executivi ai Corporației Financiare Internaționale sau ai Băncii Internaționale pentru Reconstrucție și Dezvoltare (Banca Mondială) sau ale guvernelor pe care le reprezintă.

Fotografie de copertă: Regina Naturii, Unitatea de implementare a proiectului

REZUMAT

R. Moldova se află într-o situație critică: factorii de creștere economică din ultimul deceniu sunt în declin, fiind afectați și mai mult de efectele persistente ale șocului COVID-19 și, mai recent, de efectele negative ale invaziei rusești în Ucraina.¹ Această situație subliniază necesitatea unui model de creștere mai sustenabil, propulsat de investițiile private și de creșterea productivității. În ultimul deceniu, R. Moldova a înregistrat rate de creștere economică relativ ridicate, dar volatile, care au dus la o scădere susținută a ratei sărăciei. Cu toate acestea, creșterea economică a fost determinată în principal de consumul generat de remitențe, în timp ce productivitatea a scăzut brusc din cauza unei economii nereformate, a omniprezenței unor întreprinderi de stat (ÎS) neproductive și a controalelor în economie, a unui coș de exporturi concentrat și nesofisticat, a unei dependențe ridicate de importurile de energie și a unor fluxuri migratorii susținute. Totodată, în pofida progreselor înregistrate în ultimul deceniu, R. Moldova rămâne una dintre cele mai sărace țări europene, iar informalitatea în domeniul muncii este răspândită pe larg. Șocul COVID-19 a slăbit și mai mult factorii de creștere a economiei moldovenești prin reducerea fluxurilor de remitențe din principalele țări de destinație a migranților. În plus, invazia a Rusiei în Ucraina subliniază necesitatea de a diversifica mixul energetic și de a stimula investițiile private și productivitatea, iar pentru R. Moldova devine și mai evidentă provocarea pe care o reprezintă diversificarea exporturilor.

R. Moldova va fi probabil una dintre economiile cele mai afectate de invazia rusă în Ucraina din cauza proximității sale fizice și a legăturilor strânse cu Rusia și Ucraina, precum și a vulnerabilității inerente unei mici economii fără ieșire la mare. În special, valurile de șoc ale invaziunii asupra economiei moldovenești se deplasează prin cinci canale principale: (a) un aflus masiv de refugiați, (b) creșterea incertitudinii financiare și scăderea fluxurilor de investiții străine directe (ISD), (c) întreruperea legăturilor comerciale și logistice, (d) reducerea remitențelor din Rusia și Ucraina și (e) creșterea prețurilor la energie și alimente. Până în aprilie 2022, în jur de 430.000 de refugiați ucraineni (majoritatea femei și copii), adică 13% din populația Republicii Moldova, au intrat în țară. Cu circa 91.000 de refugiați rămași în R. Moldova, adulții reprezintă aproximativ 6% din forța de muncă, un șoc masiv pentru o economie atât de mică. Invazia asupra Ucrainei a sporit, de asemenea, incertitudinea financiară, reducând și mai mult accesul la finanțare pentru întreprinderile mici și mijlocii (IMM-uri) și oprind fluxurile de ISD. Aceasta a perturbat principalele rute comerciale și de transport, o mare parte din infrastructura logistică a țării depinzând de rețelele ucrainene și de porturile de acces (Odesa) pentru a se conecta cu restul lumii. Migranții moldoveni din Rusia și Ucraina reprezintă un sfert din totalul fluxurilor de remitențe, care au fost complet perturbate de invaziunea. Mai mult, întreaga aprovizionare cu energie a R. Moldova și cea mai mare parte a producției de energie electrică (85%) depind de gazul importat din Rusia; astfel, moldovenii au suportat deja o creștere de 400 de procente a prețurilor la energie în 2021. Deoarece circa 40 la sută din importurile de alimente din R. Moldova provin din Ucraina și Rusia, invaziunea de asemenea, presiune asupra prețurilor alimentelor, care au crescut deja cu aproape 20 la sută în 2021. În general, se așteaptă ca presiunile inflaționiste să persiste din cauza creșterii prețurilor internaționale - în special la energie, alimente și mărfuri - și a întreruperii rutelor comerciale. Inflația

a crescut la aproape 30 la sută de la an la an (ALA) în 2022. În cele din urmă, se preconizează că spațiul fiscal va fi redus și mai mult din cauza necesității de a face față crizei refugiaților și de a atenua creșterea inflației prin creșterea cheltuielilor sociale. Din cauza acestor șocuri multiple, creșterea PIB-ului a fost retrogradată de la 3,9% la -1,5% în 2022.²

Pe lângă această criză complexă, potențialul economiei moldovenești este împiedicat de provocările structurale ale unei guvernări deficitare și de vulnerabilitatea înaltă la schimbările climatice. Țara rămâne în urma economiilor similare în ceea ce privește principalii indici de guvernare, fiind afectată de corupție și de instituții slabe. Acest mediu de afaceri nefavorabil influențează negativ intrarea firmelor noi și extinderea celor mai productive companii. Omniprezența ÎS și condițiile de concurență inegală împiedică inițiativa privată, ceea ce împiedică și mai mult inovarea, productivitatea și crearea locurilor de muncă formale. În ultimul deceniu, R. Moldova a devenit, de asemenea, una dintre țările cele mai afectate de consecințele negative ale schimbărilor climatice, apariția și gravitatea evenimentelor climatice extreme crescând într-un ritm îngrijorător.

În acest context, există o oportunitate pentru noul guvern, ales la jumătatea anului 2021, de a atenua impactul invaziei rusești în Ucraina și, în același timp, de a începe să pună bazele unui model de creștere mai incluzivă, mai rezilientă, mai durabilă și condus de sectorul privat. Redresarea economică depinde de un mediu extern mai favorabil și de acordarea unui sprijin eficient sectorului privat. Atenuarea impactului invaziei rusești în Ucraina va necesita asistență socială și financiară suplimentară pentru refugiați, IMM-uri și persoanele cu venituri mici. Totodată, consecințele conflictului din Ucraina vor necesita și intensificarea eforturilor de diversificare a matricei energetice și a destinațiilor piețelor de export. Guvernul moldovean are un rol important de jucat în inițierea reformelor mult așteptate pentru a consolida instituțiile, pentru a dezvolta capacitatea de reziliență și pentru a spori competitivitatea, ceea ce va contribui la accelerarea convergenței veniturilor și a standardelor de viață cu cele din Uniunea Europeană (UE).

Vestea bună este că R. Moldova are oportunități clare care pot fi valorificate pentru a declanșa creșterea sectorului privat. Țara a demonstrat deja că poate produce bunuri și servicii diferențiate. Urmând exemplul de succes al vinului, industria agroalimentară ar putea deveni un motor de creștere investind în noi tehnologii și reforme politice. În domeniul agroindustrial, cu un pachet proactiv de reforme de politici, R. Moldova ar putea dubla exporturile de horticultură către principalele sale piețe, ajungând la aproape 500 de milioane de dolari SUA anual. În domeniul agroindustrial, cu un pachet proactiv de reforme de politici, R. Moldova ar putea dubla exporturile de horticultură către principalele sale piețe, ajungând la aproape 500 de milioane de dolari SUA anual. Încă incipiente, serviciile de externalizare (offshoringul) a informației și tehnologiei (EIT) sunt, de asemenea, în plină expansiune, iar serviciile de externalizare (offshoringul) a procesului de afaceri (EPA) și centrul de servicii partajate (CSP) prezintă un potențial de creștere promițător, odată cu dublarea exporturilor în următorul deceniu, cu investiții private continue. Ca răspuns la criza energetică în curs de desfășurare și la dependența de importuri, R. Moldova poate mobiliza investițiile private către potențialul său tehnic semnificativ de a genera energie regenerabilă, estimat la aproape 25 de gigawați (GW) - 21 GW de energie eoliană și 4 GW de energie solară - sau de trei ori mai mult decât capacitatea sa actuală instalată. În mod similar, doar îmbunătățirea drumurilor și a punctelor logistice de trecere a frontierei comerciale

ar putea stimula exporturile cu încă 0,4-1,8%. În cele din urmă, deficitul de finanțare pentru microîntreprinderi, întreprinderile mici și mijlocii (MIMM) se ridică la 14% din PIB, ceea ce indică oportunități pentru instituțiile financiare bancare și nebankare de extindere a accesului la finanțare pentru MIMM, cu ajutorul unor reforme adecvate de reglementare și de politici.

Prezentul DȚSP analizează modul în care, în lumea postpandemică și ca răspuns la invazia rusă în Ucraina, R. Moldova poate relansa creșterea economică și incluziunea socială prin valorificarea investițiilor private în activități generice și sectoare comercializabile esențiale. Prin stimularea investițiilor private în aceste activități, R. Moldova ar fi în măsură să creeze noi locuri de muncă de calitate și, prin urmare, să reducă migrația externă, atingând astfel rate de creștere economică mai durabile. Pe măsură ce importanța relativă a remitențelor scade, R. Moldova se va confrunta cu provocarea de a valorifica surse noi și mai durabile de creștere economică. ISD și exporturile pot impulsiona creșterea condusă de sectorul privat, dar acestea necesită amploare. O economie mică, cum este cea a R. Moldova, poate susține o creștere bazată pe sectorul privat prin urmărirea a patru obiective de dezvoltare: (a) atingerea eficienței în ceea ce privește caracteristicile firmelor și dimensiunea pieței; (b) profitarea pe deplin de beneficiile unei integrări mai strânse cu UE în ceea ce privește transferurile de cunoștințe, modernizarea întreprinderilor și accesul pe piață; (c) valorificarea potențialului de productivitate al firmelor străine și naționale prin egalizarea condițiilor de concurență, având în vedere omniprezența ÎS și a controalelor în economie; și (d) stimularea investițiilor în conectivitate în infrastructura de transport, logistică și digitală.

DȚSP se axează pe trei constrângeri transversale cheie și două sectoare favorizante care împiedică dezvoltarea unui sector privat productiv și competitiv în R. Moldova.³ Acestea sunt (a) necesitatea de a accelera ritmul reformelor mediului de afaceri, (b) o concurență inegală dominată de ÎS și (c) agenda nefinalizată de facilitare a comerțului și de armonizare cu UE. Alte aspecte transversale cheie (de exemplu, incertitudinea în materie de reglementare și costurile de tranzacționare ridicate, precum și disponibilitatea forței de muncă calificate și lacunele din sistemul educațional) au fost deja analizate în profunzime în cadrul *Actualizării raportului DȘȚ pentru Moldova 2021*.⁴ Provocările și oportunitățile asociate cu îmbunătățirea transportului și a logisticii și a accesului la finanțare pentru MIMM-uri sunt acoperite ca parte a evaluării sectoarelor favorabile.

Îmbunătățirea guvernării în Republica Moldova rămâne o prioritate transversală pentru a impulsiona creșterea economică generată de sectorul privat. După cum se subliniază în cadrul *Actualizării raportului DȘȚ pentru Moldova 2021*, guvernarea rămâne o prioritate transversală. Țara continuă să fie afectată de corupție, de guvernarea slabă, de presiunile politice din partea unor grupuri de interese și de politizarea instituțiilor de reglementare, precum și a sistemului judiciar și a serviciilor vamale și fiscale. O prezență importantă a statului și aplicarea relativ limitată a politicilor împotriva celor mai dăunătoare practici anticoncurențiale împiedică concurența pe piață și participarea sectorului privat⁵. Evaluările transversale și sectoriale prezentate în acest raport includ o analiză a aspectelor de guvernare ale reformelor propuse, punând accentul pe propunerile de politici rezistente la captură, precum și pe cele mai bune practici internaționale și studii de caz relevante de țară cu privire la modul de reformare.⁶

Cele trei imperitive de abordare (a) a dependenței energetice, (b) a schimbărilor climatice și a producției durabile și (c) a creșterii exporturilor mai sofisticate pot fi atinse prin stimularea performanței energiei regenerabile, a industriei agroalimentare cu valoare adăugată mare, EIT și EPA și CSP. Aceste trei sectoare au fost identificate ca domenii ale economiei în care sectorul privat poate contribui la creșterea productivității și a diversificării economice (și, în consecință, la crearea de locuri de muncă de înaltă calitate) și la promovarea unei societăți mai deschise și mai favorabile incluziunii și a unei căi de dezvoltare mai ecologice. Au fost utilizate patru criterii de selecție, care reflectă aceste priorități: (a) potențialul de a sprijini creșterea productivității și diversificarea exporturilor, (b) capacitatea de a crea locuri de muncă de înaltă calitate, (c) contribuția la o mai mare integrare comercială și la piețe interne contestabile și (d) potențialul de durabilitate și de ecologizare a economiei.

Consolidarea rezilienței la schimbările climatice rămâne o prioritate pentru R. Moldova ca element de bază al unui nou model de creștere. R. Moldova este extrem de vulnerabilă la schimbările climatice și are un scor slab în ceea ce privește pregătirea instituțională pentru adaptarea la efectele schimbărilor climatice. Dezastrele naturale, cum ar fi cutremurele, reprezintă o amenințare constantă, iar secetele și inundațiile ar trebui să crească în frecvență și intensitate odată cu schimbările climatice.⁷ Întrucât o evaluare completă a provocărilor legate de schimbările climatice cu care se confruntă R. Moldova depășește sfera de aplicare a prezentului DTSP, raportul se axează pe aspectele competitivității ecologice ale agendei climatice prin (a) analiza performanței și oportunităților de producție și de export ale R. Moldova în ceea ce privește produsele ecologice, inclusiv în lumina Acordului Verde al UE și a Mecanismului de ajustare la frontieră în funcție de carbon (CBAM) în capitolul 2, secțiunea 2); (b) evaluarea potențialului de creștere a energiei regenerabile și a reformelor de politici pentru a valorifica investițiile sectorului privat în această industrie (în capitolul 4, secțiunea 1); și (c) promovarea practicilor durabile în prioritizarea agriculturii performante (în capitolul 4, secțiunea 2).

SITUAȚIA SECTORULUI PRIVAT

Economia R. Moldova este caracterizată de un număr mare de microîntreprinderi și întreprinderi mici cu productivitate scăzută precum și de o pondere tot mai mică a întreprinderilor mijlocii și mari. Firmele moldovenești sunt mai mici și au mai puțini exportatori decât restul țărilor din Europa și Asia Centrală (EAC). Cele mai multe firme gravitează în jurul capitalei Chișinău, perpetuând astfel dezechilibrele geografice, în timp ce serviciile interne netranzaționabile cu productivitate scăzută (de exemplu, comerțul cu ridicata și cu amănuntul) prezintă cea mai mare densitate de întreprinderi. În schimb, firmele mari, orientate spre export și cu capital străin sunt cele mai productive și, deși reprezintă cea mai mare parte a inovării și a ocupării forței de muncă, rămân slab integrate cu furnizorii interni. Prezența mai răspândită a ÎS și a controalelor în majoritatea sectoarelor favorizante și comercializate comparativ cu alte țări din Europa și Asia Centrală (EAC) împiedică investițiile private, iar șocurile duble ale COVID-19 și ale invaziei rusești în Ucraina au exacerbato slăbiciunile ecosistemului sectorului privat.

CONSTRÂNGERI TRANSVERSALE ÎN CALEA INVESTIȚIILOR DIN SECTORUL PRIVAT

Accelerarea ritmului reformelor pentru a sprijini mediul de afaceri din R. Moldova

Deși mediul de afaceri din R. Moldova s-a îmbunătățit semnificativ în ultimii ani, **progresele rămân inegale**. Au fost făcute îmbunătățiri în ceea ce privește înregistrarea întreprinderilor, reformele privind permisele și licențele, inspecțiile și simplificările administrative în ceea ce privește funcționarea întreprinderilor. Cu toate acestea, R. Moldova are rezultate mai slabe decât colegii din regiune și decât Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE) în ceea ce privește indicele de complexitate ecologică (ICE) (locul 86 din 141). Corupția și instabilitatea politică sunt identificate ca fiind principalele constrângeri de peste 27% și, respectiv, 20% dintre companii. Accesul la competențe de calitate, deși esențial, este analizat în profunzime în Actualizarea raportului DST pentru Moldova 2021. Provocările pe care le ridică mediul de afaceri subminează capacitatea firmelor de a crea noi locuri de muncă formale: 41 la sută dintre firmele private raportează că sunt în concurență cu întreprinderile informale. Fragmentarea, dublarea și lipsa de claritate a normelor juridice care reglementează furnizarea de servicii publice pentru întreprinderi contribuie la caracterul informal al întreprinderilor. Cu toate acestea, după cum s-a văzut în timpul pandemiei de COVID-19, digitalizarea serviciilor publice poate spori accesibilitatea, reduce povara conformării și încuraja formalizarea, iar guvernul R. Moldova ar trebui să se bazeze pe progresele recente în ceea ce privește agenda de guvernare electronică. La celălalt capăt al spectrului, deși R. Moldova a menținut un regim investițional favorabil, legea recent adoptată privind mecanismul de examinare a investițiilor legate de securitatea națională ("Legea 174/2021", adoptată în noiembrie 2021) riscă să submineze deschiderea și previzibilitatea acestuia. Legea introduce un sistem de autorizare ex ante în domenii foarte variate, inclusiv fuziuni, concesiuni, contracte de parteneriat public-privat (PPP), acorduri de investiții, tranzacții financiare și participații minoritare. Deși această lege ar putea, în principiu, să susțină interese legitime, ea poate da naștere la denaturări neintenționate ale pieței și ale concurenței. Obiectivele legii ar putea fi atinse prin măsuri mai puțin restrictive pentru concurență (a se vedea anexa A3).

Agenda nefinalizată de armonizare și facilitare a comerțului

Fiind o economie mică deschisă, calea de dezvoltare a R. Moldova este **indisolubil legată de comerț**. De-a lungul anilor, țara a liberalizat politica comercială și s-a aliniat la Organizația Mondială a Comerțului (OMC), dar există încă lacune în ceea ce privește administrarea frontierelor, serviciile logistice și infrastructura. Moldova ocupă locul 79 din 136 de țări în ceea ce privește facilitarea comerțului, conform indicelui de performanță logistică (IPL) al Băncii Mondiale. Politica comercială s-a concentrat în mod constant pe sprijinirea participării țării la OMC și pe realizarea integrării mai strânse cu UE. În timp ce exporturile moldovenești către UE au crescut, progresele în ceea ce privește agenda complementară de armonizare și facilitare a comerțului rămân limitate. Lacunele critice includ siguranța alimentară, infrastructura și standardele de calitate, certificările de calitate recunoscute la nivel internațional, administrația vamală și facilitarea comerțului. Legislația și procedurile vamale din R. Moldova au suferit o armonizare semnificativă cu UE, iar începând cu noiembrie 2022, operatorii

economici autorizați (OEA) moldoveni au fost recunoscuți de cele 27 de state membre ale UE în cadrul Programului de recunoaștere reciprocă a OEA.⁸ Deși au fost puse în aplicare coridoare de risc separate la punctele de trecere a frontierei, practicile de evaluare a riscurilor și de inspecție rămân în urmă. Circa 13,8 la sută dintre firmele din R. Moldova consideră că reglementările vamale reprezintă o constrângere majoră în calea comerțului (față de 8,5 la sută, în medie, în EAC). Firmele cu capital străin, de mari dimensiuni și de producție sunt cele mai afectate de procedurile vamale. Camioanele cheltuiesc 20% din timpul de tranzit pentru vămuire, cu un timp de așteptare de două-trei zile la frontieră. Fiecare zi în care companiile trebuie să aștepte vămuirea este asociată cu o scădere a productivității de 0,5%.

Comerțul R. Moldova cu UE este limitat de incapacitatea țării de a respecta standardele UE. Incapacitatea de a respecta cerințele tehnice internaționale, standardele de calitate a produselor și reglementările privind siguranța alimentară se numără printre principalele constrângeri la export, alături de cunoașterea limitată a piețelor internaționale. Deși R. Moldova a adoptat deja peste 25.000 de standarde tehnice ale UE, cunoașterea generală și adoptarea de către întreprinderi a standardelor Organizației Internaționale de Standardizare (ISO), a punctelor critice de control și analiză a riscurilor (HACCP), a bunelor practici agricole (GAP), a evaluării globale a riscurilor privind practicile sociale (GRASP) și a standardelor relevante de gestionare a siguranței alimentare și de calitate a produselor rămâne redusă. Doar 26 la sută dintre procesatorii de alimente din R. Moldova respectă standardele internaționale, ceea ce împiedică intrarea lor pe noi piețe de export. Deși Agenția Națională pentru Siguranța Alimentelor a înregistrat progrese în ceea ce privește armonizarea standardelor sanitare și fitosanitare, capacitatea de diagnosticare de laborator, trasabilitatea produselor și infrastructura lanțului de producție rămân slabe.⁹

Tranziția ecologică a UE prezintă oportunități de integrare comercială suplimentară pentru R. Moldova. Este probabil ca Pactul ecologic al UE și CBAM, care vor impune în esență taxe la importurile care implică emisii ridicate, să prezinte unele oportunități de export și provocări minime de ajustare pentru această țară din cauza compoziției coșului său de export. Importanța relativă a produselor agricole în coșul de export al R. Moldova o plasează într-o poziție bună pentru a beneficia de introducerea politicilor climatice în UE. Deși nu este un actor global, R. Moldova își poate accelera tranziția ecologică prin modernizarea ofertei sale de produse ecologice, bazându-se pe avantajul său comparativ în domeniul agricol și concentrându-se pe sursele regenerabile de energie.

Deși invazia rusă în Ucraina a perturbat schimburile comerciale, aceasta reprezintă, de asemenea, o oportunitate fără precedent pentru un proces accelerat de armonizare și integrare cu UE. Comerțul este unul dintre principalele canale de transmitere a șocurilor cauzate de conflictul din Ucraina. Deși expunerea directă a exporturilor către Rusia și Ucraina este puțin sub 15%, se așteaptă ca importurile să fie afectate mai direct. În timp ce ponderea importurilor totale ale Rusiei și Ucrainei reprezintă circa 25 la sută, R. Moldova importă circa 40 la sută din produsele alimentare din Ucraina și Rusia și 100 la sută din gazele naturale din Rusia.¹⁰ În același timp, invaziunea a galvanizat angajamentul UE de a accelera calea de aderare a R. Moldova și a reînnoit hotărârea a peste 30 de parteneri internaționali de a sprijini agenda de integrare și armonizare internațională a țării prin asistență financiară semnificativă. Această situație reprezintă o oportunitate unică pentru R. Moldova de a-și dubla eforturile în ceea ce privește comerțul deschis, armonizarea și convergența pe agenda politică a EU.

Peisajul concurențial din Moldova: un teren de joc neuniform dominat de ÎS

Concurența în R. Moldova este în urma comparațiilor internaționale. Conform indicatorilor OCDE-GBM privind reglementarea pieței produselor (RPP), scorurile RPP ale R. Moldova sunt mai mari (mai slabe) decât media din baza de date RPP (1,93 față de 1,56). Restricțiile privind concurența sunt determinate în principal de implicarea statului în economie, în special prin intermediul ÎS. Barierele la intrarea pe piața internă și externă sunt semnificative și determinate în primul rând de barierele pentru concurență în sectoarele de servicii și rețele (de exemplu, electricitate, telecomunicații, transporturi sau profesii reglementate). Concurența limitată de pe piețele moldovenești poate apărea dintr-o combinație de trei factori: (a) tratamentul inegal al anumitor operatori, în special prin intermediul ajutoarelor de stat acordate întreprinderilor de stat; (b) reglementări restrictive sau aplicarea discreționară a cadrului de reglementare care pot împiedica intrarea pe piață și concurența bazată pe merite; și (c) probleme relativ limitate de aplicare a politicii de concurență împotriva celor mai dăunătoare practici anticoncurențiale.

În pofida eforturilor de privatizare din trecut, ÎS continuă să joace un rol important în economia R. Moldova, inclusiv în sectoare care ar putea fi asigurate în mod eficient de către sectorul privat. ÎS reprezintă circa o treime din PIB, 50% din totalul activelor fixe, 10% din activele sectorului corporativ și 24% din forța de muncă - cu o pondere în vânzări care este de peste două ori mai mare decât media altor țări din EAC.¹¹ Excluderile formale ale participării sectorului privat împiedică intrarea pe piețele pe care concurența ar putea fi fezabilă și chiar de dorit (de exemplu, cercetarea medicală umană și animală, fabricarea de medalii sau serviciile poștale obișnuite). Lipsa neutralității concurențiale constituie o barieră de intrare importantă pentru operatorii privați și prezintă următoarele provocări: (a) ÎS pot subvenționa în mod încrucișat activitățile comerciale în cazul în care se confruntă cu concurența operatorilor privați; (b) prezența ministerelor de resort în consiliile de administrație ale ÎS poate duce la capturarea reglementărilor și la crearea unor condiții de concurență inegală; (c) ÎS beneficiază de garanții de stat și de alte avantaje publice indirecte de natură financiară și nefinanciară; și (d) ÎS beneficiază de un anumit tratament preferențial în ceea ce privește aplicarea legislației comerciale, în pofida faptului că nu există nicio scutire oficială.

R. Moldova are unele dintre cele mai restrictive reglementări privind industriile de rețea. În sectorul energetic, scorurile RPP ale R. Moldova indică persistența barierelor la intrare în sectorul energiei electrice și al gazelor naturale, în principal din cauza barierelor la intrare și a reglementărilor tarifare în sectorul energiei electrice. În domeniul telecomunicațiilor, cadrul de reglementare contribuie la crearea unor condiții de concurență inegală între operatorii de telefonie fixă și mobilă. Scorurile RPP ale R. Moldova indică existența unor restricții la concurență atât pe piața de telefonie fixă, cât și pe cea de telefonie mobilă. Piața de telecomunicații este puternic concentrată, cu operatori puțini, ceea ce, deși este relativ comun în țările mai mici, ar necesita elaborarea unui cadru de reglementare bine conceput pentru a minimiza riscurile de practici anticoncurențiale. În domeniul transporturilor, restricțiile sunt legate de lipsa de separare verticală între operatorii din diferite părți ale lanțului valoric și de politicile stricte de acordare a licențelor care limitează intrarea pe piață. În cadrul EAC, R. Moldova are cel mai mare procentaj de firme care percep transportul ca fiind o constrângere majoră (14,7% față de 11,9% media EAC).

Reglementarea prețurilor în R. Moldova este mai răspândită decât în economiile de comparație, inclusiv în sectoarele în care majoritatea țărilor similare au eliminat deja treptat controlul prețurilor. Sub-indicatorii RPP pentru controlul prețurilor sunt mai slabi în R. Moldova decât în majoritatea economiilor de referință (a se vedea apendicele D1), demonstrând existența unei reglementări a prețurilor într-un număr mare de sectoare (16 din 29 de sectoare acoperite de baza de date RPP). Controlul prețurilor limitează concurența, creșterea productivității, competitivitatea și inovarea în sectoare (de exemplu, gazul petrolier lichefiat [GPL] și produsele lactate, printre altele), care, în general, nu fac obiectul reglementării prețurilor în țările similare. Deși reglementarea prețurilor poate fi utilizată pentru a promova anumite obiective economice și de protecție socială, aceasta ar trebui să fie utilizată numai în cazurile în care concurența nu este fezabilă.

În general, ca răspuns la invazia rusă în Ucraina, ar trebui să se accelereze două priorități de politică: (a) realizarea unui triaj al privatizărilor (o strategie de proprietate guvernamentală și o foaie de parcurs pentru o mai mare participare a sectorului privat) și (b) promovarea unor practici mai bune de guvernare corporativă a ÎS pentru a asigura neutralitatea concurențială. Deși reformele în domeniul politicii de concurență și al ÎS necesită, de obicei, un efort de reformă susținut pe termen mediu și lung, din cauza naturii lor structurale și a efectelor pe termen lung, urgența creșterii rezilienței sectorului privat ca răspuns la șocurile provocate de conflictul din Ucraina necesită o acțiune politică rapidă pentru a facilita proprietatea sectorului privat și pentru a asigura neutralitatea concurențială a ÎS din R. Moldova și de către acestea. În mod specific, acțiunile pe termen scurt pentru demararea unor reforme structurale mai complexe în ceea ce privește ÎS și politica în domeniul concurenței presupun (a) revizuirea justificării intervențiilor statului prin intermediul ÎS, luând în considerare tipul și caracteristicile sectoarelor și piețelor în conformitate cu subsidiaritatea statului și ordonarea sectoarelor și piețelor de la un nivel mai scăzut la un nivel mai ridicat de proprietate privată și de transformare managerială și (b) promovarea neutralității concurențiale între ÎS și operatorii privați prin intermediul celor mai bune practici de guvernare corporativă acceptate la nivel internațional pe piețele care justifică prezența ÎS.

SECTOARELE FAVORIZANTE

Îmbunătățirea transportului și a logisticii pentru a stimula exporturile și investițiile

Oferta insuficientă de servicii de transport și de logistică de calitate reprezintă o piedică majoră pentru economia moldovenească, în special pentru producția agricolă și alimentară. Țara se află pe locul 76 din 141 de țări în ce privește indicele de competitivitate al Forumului Economic Mondial (FEM) pentru infrastructură. Cel mai slab punctaj din indicele de infrastructură al FEM îl are calitatea infrastructurii rutiere (129). Starea precară a drumurilor generează costuri suplimentare pentru utilizatori, care se ridică la aproximativ 213 milioane de dolari SUA anual. Firmele raportează întârzieri majore pe unele dintre rutele principale din cauza lipsei de întreținere și a lucrărilor de reabilitare insuficiente. Circa 35% dintre firmele mari identifică transportul ca fiind un obstacol major în calea investițiilor. Aceste condiții au un impact negativ asupra performanței altor sectoare, inclusiv cel al sănătății, în special în ceea ce privește răspunsul la urgențele de sănătate publică, cum ar fi COVID-19.

O infrastructură de transport învechită împiedică și mai mult R. Moldova să profite pe deplin de avantajele integrării comerciale mai strânse cu UE. Transportul rutier este deosebit de anevoios și necesită eforturi concertate pentru construirea infrastructurii și extinderea capacității, mai ales la granița cu România. Căile ferate au nevoie de lucrări semnificative de întreținere și reabilitare pentru a accelera accesul dinspre UE către cele mai apropiate porturi. Cu nevoi uriașe de capacitate de transport de marfă și eficiență operațională slabă la cele două aeroporturi principale ale sale (Chișinău și Mărculești), exporturile de mărfuri pe calea aerului sunt aproape inexistente în comparație cu cele ale colegilor din regiune. Dacă la aceasta se adaugă cele 48 de ore necesare pentru întocmirea documentelor, față de mai puțin de 2 ore în UE, durata medie a unei tranzacții de export în R. Moldova este de aproape 12 ori mai mare decât în UE și în țările vecine România și Ucraina. În același timp, în conformitate cu IPL al Băncii Mondiale, R. Moldova se situează în urma Ucrainei și a României, iar cele mai slabe scoruri se înregistrează în ceea ce privește infrastructura, competențele de urmărire și trasabilitate precum și logistica.

Infrastructura logistică din R. Moldova este una dintre cele mai puțin dezvoltate din țările post-sovietice. Majoritatea instalațiilor sunt clădiri vechi de tip sovietic, care au fost transformate din facilități de producție în depozite, și nu există depozite cu temperatură controlată de clasa A sau B. Serviciile de logistică pentru terți (SL3) sunt, de asemenea, subdezvoltate, deoarece comercianții cu amănuntul și distribuitorii continuă să mențină operațiunile logistice în cadrul companiei și investesc în propriile parcuri de vehicule și depozite, în pofida costurilor operaționale mai mari. Din 2009, capacitatea de depozitare frigorifică a R. Moldova a crescut cu 188% — 633 de unități frigorifice cu o capacitate totală de 412.000 de tone în 2019. Cu toate acestea, doar 250 dintre ele sunt dotate cu instalații de prerăcire, care sunt deosebit de importante pentru produsele perisabile cu un termen de valabilitate scurt, și doar 46 sunt dotate cu echipamente de sortare și clasificare. Capacitatea existentă nu este suficientă pentru a satisface cererea viitoare. În prezent, doar circa 35 la sută din fructele cu sâmburi și 40 la sută din strugurii de masă sunt distribuiți prin intermediul depozitelor frigorifice. Deși nu există nicio problemă în ceea ce privește aprovizionarea cu camioane cu temperatură controlată în țară, R. Moldova înregistrează performanțe inferioare față de țările similare din regiune în ceea ce privește transportul fără temperatură controlată.

Invazia rusă în Ucraina a afectat profund transportul și logistica din R. Moldova, blocând nu numai accesul la rutele cheie de transport rutier de mărfuri prin Ucraina, ci și la principala infrastructură portuară de acces - portul Odesa. O mare parte din infrastructura logistică a țării se bazează pe rețelele ucrainene pentru a se conecta cu restul lumii. Ruta preferată către și dinspre Polonia, Germania, Belarus și statele baltice tranzitează în prezent vestul Ucrainei, în timp ce comerțul cu Statele Unite, Orientul Mijlociu și Asia are loc în principal prin portul Odesa. Invazia rusă în Ucraina a dus la devierea traficului de mărfuri de pe coridorul de transport Moldova-Ucraina pe coridorul Moldova-România. Aceasta a provocat congestii la punctele de trecere a frontierei (PTF) de la granița moldo-română. Deși rutele comerciale pot fi ajustate, o creștere a costurilor de transport poate fi așteptată.

Invaziunea solicită reprioritizarea intervențiilor politice pentru a atenua impactul pe termen scurt al invaziunii asupra transporturilor și logisticii și pentru a avansa în paralel reformele sectoriale pe termen lung. Pe termen scurt, prioritățile de politică ar trebui să vizeze permiterea unei integrări mai profunde a R. Moldova în UE prin intermediul României și consolidarea rezilienței R. Moldova în domeniul transporturilor din perspectiva securității și a comerțului. Pentru a asigura continuitatea schimburilor comerciale de mărfuri prin PTF, este urgentă, de asemenea, îmbunătățirea procedurilor de trecere a frontierei și punerea în aplicare a sistemelor de gestionare a cozilor de așteptare. Din cauza închiderii portului Odesa, R. Moldova se bazează pe portul Constanța din România. Astfel, conectivitatea R. Moldova cu România are cea mai mare prioritate pentru a asigura comerțul și lanțurile de aprovizionare sigure, împreună cu modernizarea portului Giurgiulești.

În ceea ce privește reformele structurale, R. Moldova are nevoie urgentă de dezvoltarea unor instrumente și mecanisme eficiente pentru a aborda nivelurile cronice și de lungă durată de investiții insuficiente în infrastructura de transport. Pentru a atinge acest obiectiv, prezentul DTSP recomandă următoarele acțiuni de politică: (a) elaborarea unei foi de parcurs a investițiilor axate pe integrarea serviciilor multimodale de comerț și logistică și pe coordonarea între sectorul public și cel privat; (b) efectuarea unui test pilot al contractelor bazate pe rezultate și performanțe pentru întreținerea drumurilor și investiții; (c) introducerea obligațiilor în sectorul public pentru ÎS responsabile de infrastructura rutieră și feroviară cheie pentru sporirea investițiilor în conectivitatea hinterlandului în sudul țării pentru a profita de avantajele proximității cu UE; și (d) reluarea aprobării separării serviciilor Căii Ferate a Moldovei (CFM), operatorul căilor ferate din R. Moldova, și întreprinderea reformei serviciului feroviar.

Îmbunătățirea accesului la finanțare pentru MIMM

Îmbunătățirea accesului la finanțare pentru MIMM, menținând în același timp stabilitatea financiară, a devenit un imperativ politic pentru R. Moldova, din cauza posibilelor efecte ale șocurilor duble ale COVID-19 și ale invaziei rusești asupra lichidității și calității activelor din sectorul bancar. Deși băncile sunt bine capitalizate, expunerea directă la Rusia și Ucraina este limitată, iar rata creditelor neperformante (CNP) este scăzută, invaziunea ar putea avea un efect asupra sectorului bancar prin deteriorarea calității activelor și a lichidității. Calitatea activelor ar putea avea de suferit din cauza efectului de reverberație asupra economiei al crizei din Ucraina, mai ales că gospodăriile și firmele sunt încă în curs de redresare după criza COVID-19. Ponderea ridicată a împrumuturilor în valută (26,1 la sută) reprezintă, de asemenea, un risc de credit indirect în cazul unei depreciere semnificative a monedei naționale. În cele din urmă, gradul ridicat de euroizare neoficială (adică utilizarea pe scară largă a euro atât în scopuri tranzacționale, cât și ca rezervă de valoare) rămâne un risc secundar pentru stabilitatea financiară, dată fiind incertitudinea legată de invaziunea în desfășurare.

Pe lângă efectele șocurilor legate de invazia rusă în Ucraina și COVID-19, sectorul financiar al R. Moldova rămâne constrâns de dimensiunile sale reduse, de gradul scăzut de sofisticare și de o agendă de reforme nefinalizată. În ultimii cinci ani, ponderea creditelor în PIB a fost de sub 30%. După criza bancară din 2014, gestionarea riscurilor, eforturile de combatere a spălării banilor și transparența din sectorul bancar s-au îmbunătățit, dar nu s-au înregistrat îmbunătățiri similare în sectorul asigurărilor și în alte instituții financiare nebancale (IFNB). Accesul la finanțare, în special pentru MIMM, rămâne limitat; mai mult de 80 la sută dintre firme raportează că își finanțează capitalul de lucru prin reinvestirea propriilor profituri, o proporție mult mai mare decât în alte țări din EAC și decât media internațională, potrivit Studiului privind întreprinderile 2019.¹²

Intermedierea financiară pentru MIMM a fost limitată atât din punctul de vedere al cererii, cât și al ofertei. Accesul la finanțare și costul ridicat al creditelor sunt principalele constrângeri menționate cel mai des pentru dezvoltarea MIMM-urilor în R. Moldova. Furnizorii de servicii financiare indică un număr insuficient de firme și proiecte bancabile, în mare parte din cauza unui grad ridicat de informalitate în operațiunile firmelor. Din punctul de vedere al ofertei, sectorul bancar asigură 81% din totalul creditelor acordate economiei, cu produse limitate, adaptate la nevoile MIMM-urilor. Piețele de capital sunt subdezvoltate, iar emiterea de obligațiuni sau acțiuni nu reprezintă o alternativă viabilă, totuși nu există fonduri de capital de risc sau instrumente similare care să asigure finanțarea care lipsește.

Reforme specifice sunt necesare pentru a îmbunătăți accesul MIMM-urilor la finanțare și pentru a atenua efectele dublului șoc: COVID-19 și invazia rusă în Ucraina. DȚSP propune următoarele reforme politice prioritare, cu accent pe îmbunătățirea accesului la finanțare pentru MIMM-uri: (a) modernizarea sistemelor de risc creditar pentru a reduce dependența de garanțiile imobiliare (de exemplu, schimbul eficient de date între operatorii creditari); (b) îmbunătățirea registrului de garanții mobiliare (de exemplu, procesarea digitală completă și interconectarea cu alte registre, utilizarea de garanții alternative, cum ar fi inventarul, chitanțele și culturile); (c) promovarea serviciilor bancare deschise și spațiilor de testare în materie de reglementare, aliniată la reglementările UE pentru a spori concurența și a încuraja inovarea (de exemplu, tehnologia financiară, plățile fără card, contractele fără hârtie și imbarcarea digitală); și (d) consolidarea reglementărilor în cadrul organizațiilor de credit nebancale (OCNB), în special în domeniul asigurărilor pentru a încuraja crearea de noi produse (de exemplu, bunuri imobiliare, accidente industriale, răspundere civilă, transport și logistică, investiții în infrastructură și agricultură).

EVALUĂRI SECTORIALE

Valorificarea potențialului energiilor regenerabile pentru a asigura o aprovizionare cu energie mai ecologică și mai sigură

Invaziunea a exacerbât preocupările legate de securitatea aprovizionării cu energie, R. Moldova are potențialul tehnic de a genera de aproape trei ori mai multă energie regenerabilă (ER) decât capacitatea sa actuală instalată, cu potențial de a diversifica semnificativ aprovizionarea cu energie, la îndeplinirea aspirațiilor de atenuare a schimbărilor climatice și la asigurarea unui echilibru adecvat între cerere și ofertă cu producția internă. Sincronizarea rețelelor de transport moldovenești și ucrainene cu Rețeaua europeană a operatorilor de sisteme de transport de energie electrică (ENTSO-E) în martie 2022 a rezolvat parțial problemele legate de întreruperea aprovizionării și sprijină echilibrarea sistemului prin interconectarea de urgență la rețeaua UE. Cu toate acestea, mixul de producție internă din R. Moldova rămâne inadecvat pentru a asigura echilibrul dintre cerere și ofertă, o vulnerabilitate care trebuie abordată de urgență, împreună cu blocajele de transport și distribuție, având în vedere dependența R. Moldova de activele de producție pe bază de gaz situate în Transnistria. De asemenea, mai mult de 80% din capacitatea de producție a țării este concentrată în regiunea Transnistria. Întrucât cererea de energie electrică va continua să crească la o rată de creștere anuală compusă (CAGR) de 4,2 % între 2020 și 2030, deficitul de capacitate ar putea crește cu 40% până în 2033, dacă nu se instalează noi capacități. Pentru a aborda acest deficit, Strategia energetică națională a R. Moldova până în anul 2030 propune construirea a până la 600 de megawați (MW) de surse de ER până în 2030.¹³ În acest context, și în pofida unor succese limitate în dezvoltarea proiectelor de ER la scară mică, R. Moldova a realizat doar o parte neglijabilă din potențialul său considerabil de ER pentru a-și lărgi mixul energetic și a asigura un echilibru adecvat între cerere și ofertă.

Cu toate acestea, R. Moldova se confruntă cu patru obstacole principale în calea realizării potențialului său de ER și a atragerii de investiții private pentru dezvoltarea proiectelor de energie regenerabilă la scară utilitară: (a) blocaje majore de infrastructură legate de capacitatea limitată a rețelei de transport (de exemplu, rețeaua poate găzdui doar 200-400 MW de ER) și de necesitatea de a investi semnificativ în interconectarea cu ENTSO-E (de exemplu, R. Moldova depinde de sistemul Ucrainei pentru echilibrare și riscă reducerea ER în orele de vârf); (b) tranziția incompletă către o piață concurențială a energiei angro aliniată la reglementările UE și un cadru de reglementare netestat și incomplet pentru ER (de exemplu, implementarea incipientă a licitațiilor competitive și lipsa de experiență a producătorilor independenți de energie [PIE]); (c) absența unei strategii clare pe termen lung a investițiilor prioritare pentru a asigura un mix de producție, transport și distribuție reziliente prin ENTSO-E; și (d) disponibilitatea terenurilor din cauza lipsei de soluții viabile din punct de vedere economic pentru coexistența proiectelor de ER și a producției agricole, în special pentru proiectele de producție eoliană.

Pe termen scurt, R. Moldova are posibilitatea de a testa mecanismele de licitare a capacității care permit determinarea prețurilor și de a debloca surse de energie regenerabilă competitive din punct de vedere al costurilor pe termen mediu. Prezentul DTSP propune o abordare de extindere a energiei solare pentru a atrage investitori în vederea dezvoltării de proiecte de ER la scară largă, care ar reprezenta o soluție rentabilă pentru deficitul de aprovizionare și poate contribui la realizarea diversificării energetice. În paralel, R. Moldova ar trebui să abordeze blocajele fundamentale care subminează dezvoltarea sistemului și a pieței energiei electrice, începând cu investiții pentru modernizarea și extinderea capacității rețelei. R. Moldova trebuie să își reevalueze strategia energetică pentru a aborda această situație de securitate energetică în evoluție și să pregătească un pachet de acțiuni de atenuare a riscurilor care ar contribui la implementarea proiectelor de ER cât mai curând posibil.

Agricultura: încurajarea exporturilor cu valoare adăugată mai mare.

R. Moldova se caracterizează prin condiții bune de sol și agroclimatice și prin proximitatea față de piețe importante precum UE, Comunitatea Statelor Independente (CSI) și Orientul Mijlociu. Țara este foarte promițătoare în ceea ce privește culturile de mare valoare (de exemplu, fructele, legumele și produsele de specialitate, precum mierea), care pot fi produse pe parcele mai mici, necesită mai multă forță de muncă și pot duce la profituri mai mari datorită diferențierii produselor comparativ cu culturile tradiționale (grâu). Prin creșterea producției și a exporturilor acestor produse, R. Moldova poate promova creșterea economică și crearea de locuri de muncă formale. Deși participarea pe piețele internaționale de horticoltură de mare valoare rămâne sub potențial, succesele timpurii în segmentele de nișă pot fi reproduse și extinse într-un context de creștere a cererii globale. Cu un pachet proactiv de reforme de politici și investiții în standarde de calitate și siguranță conforme cu cele ale UE, R. Moldova ar putea mai mult decât dubla exporturile de horticoltură către piețele UE, CSI și Consiliul de Cooperare al Golfului (CCG), de la circa 200 de milioane dolari SUA la aproape 500 de milioane de dolari SUA anual.

Deși invazia rusă în Ucraina va continua să perturbeze comerțul agricol, este posibil să sporească riscurile în materie de securitate alimentară și să crească prețul inputurilor agricole pe termen scurt, nu se așteaptă ca aceasta să modifice avantajul comparativ fundamental al R. Moldova în ceea ce privește horticoltura de mare valoare. Deși expunerea directă a exporturilor agricole către Rusia și Ucraina este puțin sub 12%, importurile agroalimentare din Rusia și Ucraina reprezintă 9% și, respectiv, 26% din totalul importurilor agroalimentare. În mod similar, invaziunea afectează comerțul cu îngrășăminte, 43% din exporturile de produse chimice ale Rusiei constând în îngrășăminte, reprezentând peste 13% din exporturile mondiale. Invaziunea ar trebui să aducă unele reajustări în producția vegetală ca răspuns la costurile mai mari ale factorilor de producție și la creșterea cererii de produse pe termen scurt, cerealiere. Cu toate acestea, e puțin probabil să fie schimbate în mod fundamental productivitatea agricolă, avantajul comparativ, sofisticarea și valoarea adăugată mai mare a exporturilor și potențialul competitivității generale a produselor horticoale moldovenești în comparație cu produsele agricole pe bază de cereale, după cum se ilustrează în capitolul 4, secțiunea 2, în apendicele H1 și H2 și în *(în curs de apariție)*¹⁴ al Grupului Băncii Mondiale.

Deși agricultura moldovenească, în special horticultura, prezintă potențial, se confruntă cu mai multe constrângeri. Cele cinci constrângeri principale sunt: (a) lipsa unei scări adecvate a exploatațiilor agricole din cauza piețelor funciare fragmentate și ineficiente și a agregării limitate a producătorilor; (b) infrastructura deficitară de irigare, post-recoltare, energie și transport în zonele rurale, care împiedică productivitatea și conectivitatea întreprinderilor agricole; (c) adoptarea inadecvată a tehnologiilor moderne, a instrumentelor de atenuare a riscurilor, a denumirilor geografice și a tehnicilor de agricultură organică, precum și a inputurilor esențiale (de exemplu, semințe și îngrășăminte certificate), în special de către micii agricultori, din cauza lipsei accesului la finanțare, la asigurări și la servicii de extensie și de consultanță (SEC) de calitate; (d) adoptarea limitată a standardelor alimentare europene și internaționale (de exemplu, GLOBALG. A.P., HACCP/ISO 22000 și UE organică) pentru a îmbunătăți calitatea, siguranța și accesul pe piața europeană; și (e) diseminarea limitată a metodelor de producție agricolă inteligente din punct de vedere climatic (AIC) și a altor măsuri de atenuare a efectelor schimbărilor climatice, în special în rândul micilor proprietari de terenuri.

R. Moldova poate extinde exporturile de produse agricole, în special de produse de valoare mai mare, dacă va stabili o strategie cuprinzătoare, pe termen lung. DTSP propune cinci reforme prioritare pentru sectorul agroalimentar din R. Moldova, cu un accent deosebit pe horticultură și alte produse alimentare cu valoare mai mare: (a) modernizarea infrastructurii de irigare, post-recoltare, energetice și rutiere în zonele rurale pentru a îmbunătăți productivitatea și conectivitatea; (b) încurajarea agregării productive și a consolidării terenurilor printr-o funcționare adecvată a piețelor funciare pentru a sprijini sisteme de producție mai eficiente; (c) promovarea adoptării de tehnologii moderne prin facilitarea accesului micilor producători la finanțare printr-o mai bună direcționare a subvențiilor pentru a sprijini creșterea productivității și SEC de înaltă calitate; (d) sprijinirea adoptării standardelor UE și internaționale și investițiile în laboratoare și în infrastructura digitală pentru a îmbunătăți calitatea, trasabilitatea și siguranța produselor, precum și accesul pe piața UE pentru produsele agroalimentare cu valoare adăugată mai mare; și (e) promovarea practicilor AIC (de exemplu, sere, irigarea prin picurare, plase antigrindină, sisteme anti-îngheț și paravânturi), instrumentele de finanțare pentru climă și produse climatice (de exemplu, soiuri rezistente la secetă și metode eficiente din punct de vedere hidric, printre altele) pentru a îmbunătăți reziliența la schimbările climatice.

EIT și EPA și CSP: Sprijinirea următorului val de investiții EIT și încurajarea industriei EPA în curs de dezvoltare

EIT este unul dintre cele mai dinamice sectoare din R. Moldova. Deși în fază incipientă, țara prezintă, de asemenea, un anumit potențial în domeniul EPA și CSP și al comerțului electronic. În ultimii 15 ani, exporturile EIT au crescut de patru ori, de la circa 60 de milioane de dolari SUA în 2005 la peste 300 de milioane de dolari SUA în 2020, iar exporturile EPA și CSP s-au triplat în aceeași perioadă. Există circa 2300 de companii din domeniul tehnologiei informației (TI), care angajează aproape 15.000 de profesioniști în domeniul TI și care reprezintă circa 11% din PIB și 7% din totalul exporturilor. Extinderea EIT a fost determinată de disponibilitatea relativă a lucrătorilor specializați cu costuri reduse; R. Moldova se situează pe locul patru în topul celor mai bune locații pentru talente accesibile din EAC. De asemenea, este bine poziționată în ceea ce privește calitatea și costurile infrastructurii de telecomunicații, cu o penetrare a telefoniei mobile de peste 100% și cu puncte de prezență (PdP) ale rețelei de bază de fibră optică de 98,2%. Cu toate acestea, digitalizarea IMM-urilor este scăzută din cauza investițiilor limitate în infrastructură, a barierelor de reglementare și a unei alfabetizări digitale inadecvate. În cele din urmă, guvernul a sprijinit sectorul EIT local începând din 2006. Principala inițiativă publică a fost crearea parcului IT virtual în 2018. Apariția EPA și CSP a fost legată de o forță de muncă multilingvă, de compatibilitatea fusului orar cu UE și CSI și de o infrastructură adecvată a tehnologiei informației și comunicațiilor (TIC).

Statele Unite și UE sunt cele mai mari piețe de desfacere pentru exporturile EIT ale R. Moldova. Circa 40 la sută dintre firmele locale exportă, în principal în Statele Unite și, într-o măsură mai mică, pe piața UE. Cu toate acestea, R. Moldova este specializată în principal în furnizarea de EIT cu un nivel scăzut de sofisticare.¹⁵ Lacunele în ceea ce privește accesul pe piață, inovarea, accesul la finanțare și mediul de afaceri reprezintă principalele constrângeri în competitivitatea serviciilor offshore (SO) din R. Moldova. În timp ce performanța R. Moldova în domeniul sistemelor de operare este conformă cu cea a comparatorilor din Europa de Est și din Balcanii de Vest, aceasta rămâne în urma celor din UE, în special în ceea ce privește condițiile necesare pentru furnizarea de SO cu valoare adăugată mai mare.

Întrucât exporturile de EIT și EPA și CSP s-ar putea dubla în următorul deceniu, valorificarea acestui potențial va necesita un efort deliberat și proactiv pentru a crește oferta și calitatea talentelor și pentru a îmbunătăți accesul la finanțare în cadrul unei piețe a muncii mai flexibile și al unui mediu de reglementare îmbunătățit. Având în vedere dimensiunea limitată a bazinului său de talente, calea de creștere a R. Moldova constă în tranziția către activități de SO cu valoare adăugată mai mare (de exemplu, servicii de inginerie, cercetare și dezvoltare [C&D] și alte piețe de nișă). Expansiunea ulterioară este restricționată de patru constrângeri principale: (a) o ofertă limitată de lucrători calificați și o educație tehnică specializată slabă; (b) o lipsă de finanțare în faza inițială; (c) complexitatea și rigiditatea reglementărilor privind forța de muncă; și (d) condiții de concurență inegale între cadrul de reglementare din domeniul EIT și cel din domeniul EPA și CSP.

Rezumat al recomandărilor de politici

Tabelele ES.1 și ES.2 sintetizează principalele recomandări de politici pentru a atenua efectele dublei crize a invaziei rusești în Ucraina și a efectelor persistente ale pandemiei pe termen scurt. Acestea abordează principalele provocări structurale care îngreunează creșterea generată de sectorul privat pe termen mediu și lung. În timp ce activitatea analitică prezentată în DȚSP este anterioară invaziei rusești în Ucraina, recomandările politice din raport au fost reevaluate și reprioritizate ținând cont de invaziunea și criza COVID-19 care persistă. Recomandările au fost reprioritizate prin adăugarea următoarelor filtre: (a) răspunsuri pe termen scurt la invaziunea împotriva Ucrainei în sprijinul sectorului privat și la replicile COVID-19 și acțiuni pe termen lung privind reformele structurale; (b) pregătirea pentru șocurile induse de invaziunea în domeniul energetic, inflaționist și a lanțului de aprovizionare, criza creditelor, și încetinirea economiei globale; și (c) prezența unui campion al reformelor. Aceste filtre au suplimentat următoarele criterii de priorizare existente înainte de invaziunea impactul economic, potențialul de a deschide și de a crea noi piețe interne și internaționale, oportunitățile de deblocare a investițiilor private și fezabilitatea economiei politice.

Au apărut șase priorități pentru a atenua efectul invaziei rusești în Ucraina și al replicilor de după COVID-19. Undele de șoc economic ale invaziunii împotriva Ucrainei se răspândesc prin canalele comerciale și lanțurile de aprovizionare, piețele de mărfuri și de energie, rețelele logistice, investițiile străine directe, remitențele și refugiații, R. Moldova fiind deosebit de expusă din cauza proximității și a afluxului mare de refugiați. În acest context, șase obiective generale prioritare de politică pot contribui la atenuarea crizei și la crearea premiselor pentru o redresare rezilientă condusă de sectorul privat (tabelul ES.1):

- (a) Accelerarea armonizării și facilitării politicii comerciale cu UE.
- (b) Elaborarea unei strategii clare privind proprietatea asupra întreprinderilor de stat (triajul privatizării).
- (c) Asigurarea securității energetice pe termen scurt, creând în același timp condiții favorabile pentru investițiile private în energia regenerabilă.
- (d) Creșterea accesului la finanțare pentru MIMM-uri în timpul acestei crize duble.
- (e) Modernizarea PTF, simplificarea procedurilor vamale cu România și consolidarea rețelelor de transport și logistică cu UE.
- (f) Creșterea accesului pe piața UE pentru întreprinderile agroalimentare prin intermediul standardelor armonizate de siguranță alimentară și de calitate.

În același timp, menținerea dinamicii agendei de reformă structurală pe termen lung pentru o redresare sustenabilă bazată pe sectorul privat rămâne o prioritate absolută. În actuala conjunctură economică, măsurile de redresare pe termen scurt trebuie să fie completate de reforme structurale transversale pe termen lung și de reforme sectoriale specifice care vor contribui la îndepărtarea economiei de modelul economic actual, după cum se prezintă în tabelul ES.2. Tabelele ES.1 și ES.2 identifică principalele domenii de politică și constrângeri care trebuie abordate în funcție de constrângerile transversale și de sector și detaliază în continuare principalele recomandări și prezintă calendarul de punere în aplicare. Cu toate acestea, tabelele individuale prezentate la sfârșitul fiecărui capitol oferă o descriere mai amplă (a) a beneficiilor preconizate, (b) a fezabilității din punct de vedere al economiei politice și (c) a principalilor actori implicați în punerea în aplicare pentru toate recomandările identificate.

TABELUL ES.1. RĂSPUNSURI POLITICE PRIORITARE PENTRU ATENUAREA IMPACTULUI INVAZIEI RUSEȘTI ÎN UCRAINA ȘI A EFECTELOR PERSISTENTE ALE CRIZEI COVID-19

POLITICA	ACȚIUNI SPECIFICE	TERMENUL
Constrângerile transversale		
Accelerarea armonizării și facilitării politicii comerciale cu UE.	<ul style="list-style-type: none"> Punerea în aplicare a dispozițiilor ZLSAC în toate sectoarele. Eliminarea tarifelor maxime rămase. Eliminarea restricțiilor aferente comerțului cu servicii. Acordarea sprijinului pentru ANSA în vederea alinierii la reglementările UE. 	TS
Elaborarea unei strategii clare privind proprietatea ÎS (trajul privatizării) și crearea unor condiții de concurență echitabile pentru operatorii publici și privați.	<ul style="list-style-type: none"> Elaborarea unui cadru pentru reforma ÎS, inclusiv o strategie privind proprietatea publică și o foaie de parcurs pentru o mai mare participare a sectorului privat prin privatizări de ÎS, PPP-uri și concesiuni. Promovarea neutralității concurenței între ÎS și companiile private. Adoptarea Codului transportului feroviar și a Planului de acțiune pentru reorganizarea sectorului feroviar și stimularea concurenței. 	TS
Sectoarele favorizante		
Modernizarea PTF și simplificarea procedurilor vamale cu România și consolidarea rețelelor de transport și logistică cu UE.	<ul style="list-style-type: none"> Pregătirea proiectului pentru GUN pentru comerț. Modernizarea PTF-urilor cu România și dezvoltarea unei zone de vamă unică la Chișinău. Modernizarea materialului rulant și a activelor feroviare, având în vedere importanța sporită a infrastructurii feroviare pentru a facilita conexiunea cu UE ca urmare a invaziunii. Îmbunătățirea conectivității cu hinterlandul a porturilor de intrare disponibile, Giurgulești și Constanța, care nu sunt afectate de invaziunea. 	TS
Creșterea accesului la finanțare pentru MIMM-uri pentru a face față șocurilor duble ale invaziei rusești în Ucraina și crizei persistente aferente COVID-19.	<ul style="list-style-type: none"> Elaborarea și anunțarea unei strategii de reglementare pentru piețele financiare după 2022, având în vedere transferul supravegherii sectorului financiar nebanca de la CNPF la BNM. Punerea în aplicare a schimburilor de date între operatorii de informații de credit și accesul operatorilor de informații de credit din sectorul privat la datele relevante deținute de entitățile guvernamentale. Extinderea și creșterea atractivității schemelor de garantare a creditelor pentru MIMM-uri (acoperire și practici de plată), cu accent pe femeile antreprenor. Revizuirea legislației pentru a permite utilizarea unor instrumente moderne, cum ar fi factura de recoltă și de depozit. 	TS

Notă: ANSA = Agenția Națională pentru Siguranța Alimentelor; PTF = punct de trecere a frontierei; ZLSAC = Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător; UE = Uniunea Europeană; GLOBALG.A.P. = Bunele Practici Agricole Globale; MIMM = microîntreprinderi, întreprinderi mici și mijlocii; BNM = Banca Națională a Moldovei; CNPF = Comisia Națională a Pieței Financiare; GUN= Ghișeu unic național; PPP = parteneriat public-privat; ÎS = întreprindere de stat; TS = termen scurt.

POLITICA	ACȚIUNI SPECIFICE	TERMENUL
Tradable sectors		
Asigurarea securității energetice pe termen scurt, creând în același timp condiții favorabile pentru investițiile private în ER.	<ul style="list-style-type: none"> • Prioritizarea securității aprovizionării. Investirea în conexiunea de 400 kV la ENTSO-E (prin România). Luarea în considerare a unor interconexiuni noi, ținând seama de securitatea aprovizionării și de disponibilitatea interconexiunilor cu Ucraina. • Întocmirea unui plan de producție cu costuri minime care să ofere o foaie de parcurs a investițiilor în ER și justificarea unei actualizări a obiectivelor privind ER. 	TS
Creșterea accesului pe piața UE pentru întreprinderile agroalimentare prin intermediul standardelor armonizate de siguranță alimentară și de calitate.	<ul style="list-style-type: none"> • Alinierea reglementărilor privind siguranța alimentară și punerea în aplicare a acestora cu standardele UE axate pe horticultură și facilitarea adoptării certificatelor de siguranță alimentară și de calitate (de ex., GLOBALG.A.P., HACCP/ISO 22000 și produsele ecologice UE). • Investirea în dezvoltarea laboratoarelor și a infrastructurii digitale pentru a sprijini sistemele de trasabilitate. 	TS

Notă: ENTSO = Rețeaua Europeană a Operatorilor de Sisteme de Transport al Energiei Electrice; UE = Uniunea Europeană; GLOBALG.A.P. = Bunele Practici Agricole Globale; HACCP = analiza pericolelor și punctele critice de control; kV = kilovolt; ER = energie regenerabilă.

TABELUL ES.2. REFORMELE DE POLITICI STRUCTURALE PRIORITARE

POLITICA	ACȚIUNI SPECIFICE	TERMENUL
Constrângerile transversale		
Accelerarea reformelor mediului de afaceri în ceea ce privește politica de investiții și guvernarea electronică pentru MIMM-uri.	<ul style="list-style-type: none"> • Revizuirea Legii privind mecanismul de examinare a investițiilor legate de securitatea națională pentru a reduce la minimum efectele nedorite de denaturare și anticoncurențiale ale investițiilor străine directe. • Promovarea digitalizării serviciilor publice pentru MIMM-uri prin introducerea guvernării electronice, a notarului electronic și a depozitarului public al situațiilor financiare. 	TM
Accelerarea politicii comerciale reformei.	<ul style="list-style-type: none"> • Negocieri accelerate ale unor acorduri de liber schimb suplimentare pentru a spori diversificarea pieței R. Moldova în afara CSI. 	TM
Uniformizarea condițiilor de concurență pentru operatorii publici și privați.	<ul style="list-style-type: none"> • Raționalizarea utilizării ajutorului de stat în economie, acordând prioritate planurilor de ajutor orizontal în locul ajutorului de stat individual, în special pentru ÎS. 	TM
Permiterea concurenței în sectoare cheie și asigurarea aplicării legii.	<ul style="list-style-type: none"> • Finalizarea separării pieței de transport al energiei electrice. • Implementarea unei dereglementări efective a tarifelor la energia electrică pentru consumatorii finali. • Asigurarea accesului echitabil și nediscriminatoriu al terților la rețeaua de transport al gazelor naturale. • Finalizarea revizuirii și adoptarea noului proiect de lege privind concurența. 	TS-TM

Notă: CSI = Comunitatea Statelor Independente; MIMM = microîntreprinderi, întreprinderi mici și mijlocii; ÎS = întreprindere de stat; TS = termen scurt.

POLITICA	ACȚIUNI SPECIFICE	TERMENUL
Sectoarele favorizante		
Reforma serviciilor și infrastructurii de transport și logistică.	<ul style="list-style-type: none"> • Testarea pilot a CBRP-urilor standard pentru întreținerea coridoarelor rutiere cheie și a OSP-urilor din sectorul privat pentru ASD. • Reformarea fondului rutier pentru a permite mecanisme de plată adecvate și multianuale pentru reabilitarea și întreținerea drumurilor. • Întreprinderea reformelor CFM (ca urmare a adoptării Codului transportului feroviar) în ceea ce privește separarea activităților-cheie și elaborarea de planuri de afaceri. • Elaborarea unei strategii și a unui plan pentru integrarea transportului multimodal și a logisticii care să ofere o foaie de parcurs pentru investiții și coordonare interinstituțională. 	TM-TL
Îmbunătățirea accesului la finanțare pentru MIMM-uri.	<ul style="list-style-type: none"> • Modernizarea registrului de garanții mobiliare și crearea unui mediu de reglementare și tehnologic în care creditorii să aibă încredere. • Adoptarea reformelor de guvernare pentru a curăța sectorul asigurărilor și consolidarea reglementării și supravegherii pentru a stimula încrederea și dezvoltarea de noi servicii. • Dezvoltarea de programe de finanțare pentru întreprinderi inovatoare aflate la început de drum, cu accent pe femeile antreprenor. 	TM
Sectoare tranzacționabile		
Încurajarea investițiilor private în domeniul ER.	<ul style="list-style-type: none"> • Proiecte pilot la scară de utilitate publică (eoliene și solare) prin licitații cu oferte închise și stabilirea unui punct de referință pentru o structură de proiect bancabil. • În cadrul proiectului-pilot, elaborarea unui pachet standardizat (documentația privind licitația și CAEE-urile) pentru achizițiile de ER, care să fie utilizat în cadrul licitațiilor ulterioare. • Realizarea de investiții în dezvoltarea și modernizarea rețelei pentru a reduce pierderile. • Finalizarea transpunerii dispozițiilor acquis-ului Comisiei Europene în ceea ce privește licitațiile pentru noi active, înființarea și exploatarea activelor de producție și a PIE-urilor, inclusiv procesul de autorizare și certificare, precum și schimbul de energie electrică pe piață. • Îmbunătățirea clauzelor CAEE-ului, în conformitate cu cele mai bune practici internaționale, pentru a atenua principalele riscuri ale contractorului și pentru a remedia alte deficiențe în materie de bancabilitate. 	TM
Consolidarea certificării calității și a certificării organice, precum și a geobrandingului pentru exporturile de horticultură și de produse agroalimentare.	<ul style="list-style-type: none"> • Promovarea adoptării pe scară mai largă a reglementărilor și punerea în aplicare a programelor de identificare geografică și de certificare organică pentru a sprijini diferențierea produselor și a permite producătorilor să concureze pe piețele de nișă cu valoare ridicată, în conformitate cu standardele UE. 	TM
Încurajarea agregării și a producției la scară largă în agricultură.	<ul style="list-style-type: none"> • Promovarea modelelor comerciale de agregare. • Promovarea arendării pe termen lung a terenurilor agricole (10+ ani) pentru a facilita investițiile în infrastructură și echipamente. • Sprijinirea medierii pentru arendarea terenurilor pentru a încuraja transferul drepturilor de utilizare între agricultori în vederea promovării agregării terenurilor. • Introducerea unor mecanisme de promovare a utilizării terenurilor agricole abandonate (+10 ani). 	TM-TL

Notă: ASD = Administrația de stat a drumurilor; CFM = Calea Ferată din Moldova; UE = Uniunea Europeană; EIT = externalizare a informației și tehnologiei; MIMM = microîntreprinderi, întreprinderi mici și mijlocii; CAEE = contract de achiziție de energie electrică; OSP = obligație de serviciu public; ER = energie regenerabilă.

POLITICA	ACȚIUNI SPECIFICE	TERMENUL
Încurajarea sustenabilității agriculturii și a rezilienței climatice.	<ul style="list-style-type: none"> Promovarea practicilor AIC și a instrumentelor de finanțare pentru climă pentru agricultorii mici și mari. Investirea în tehnologii și infrastructuri care să atenueze riscurile climatice. 	TM-TL
Atragerea de migranți calificați care se întorc în țară și de refugiați pentru EIT și EPA și CSP.	<ul style="list-style-type: none"> Simplificarea cerințelor privind vizele IT. Extinderea vizei IT pentru companiile situate în afara parcului IT. Extinderea dreptului de intrare pe termen lung și a dreptului de a munci pentru refugiații ucraineni cu actele lor de identitate naționale, care au fost acordate în martie 2022. Oferirea de stimulente fiscale și explorarea oportunităților de a crea anumite facilități pentru nomazii digitali. 	TS-TM
Echilibrarea condițiilor de concurență între EIT și EPA & CSP.	<ul style="list-style-type: none"> Adoptarea unei noi legislații sau adaptarea Legii 77 pentru a o adapta la EPA și CSP. Promovarea formalizării companiilor EPA&CSP. Includerea reprezentării BEPA&CSP în procesul oficial de consultare a părților interesate de către guvern. 	TS-TM

Notă: EPA = externalizarea proceselor de afaceri; AIC = agricultură inteligentă din punct de vedere climatic; EIT = externalizare a informației și tehnologiei; TS = termen scurt.

NOTES

- 1 Lucrările analitice care au stat la baza prezentului Diagnostic de țară privind sectorul privat (DȚSP) au fost finalizate în ianuarie 2022. O evaluare sumară a impactului preconizat al invaziei rusești în Ucraina asupra Republicii Moldova este prezentată în secțiunea 1 a Contextului de țară. Recomandările de politici au fost reprioritizate, iar capitolele individuale au fost actualizate, pentru a ține cont de impactul invaziei rusești din Ucraina asupra Republicii Moldova, folosind informații și date disponibile în septembrie 2022.
- 2 World Bank. 2023. Global Economic Prospects, January 2023. Washington, DC, January 2023.
- 3 Prezentul DȚSP prezintă cele mai stringente constrângeri care frânează investițiile private în R. Moldova. De asemenea, identifică domeniile în care soluțiile din sectorul privat ar putea contribui la reducerea constrângerilor respective. Pe baza consultărilor cu părțile interesate din sectorul public și privat, au fost identificate principalele obstacole transversale care descurajează investițiile și, prin urmare, limitează oportunitățile de creștere în sectoarele promițătoare.
- 4 World Bank, *Moldova 2021 SCD Update. Building Resilience and Enhancing Competitiveness* (Washington, DC: World Bank, 2022).
- 5 Analiza DȚSP arată că rolul limitativ pentru concurență al ÎS se datorează în special faptului că acestea concurează pentru alocarea resurselor cu firmele din sectorul privat. În plus, se dovedește că ÎS induc distorsiuni ale pieței în diverse industrii din țară.
- 6 World Bank, "How to Identify Capture and Design Privilege-Resistant Policies," EFI Note-Governance, World Bank, Washington, DC, 2021, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/537291636611822955/pdf/How-to-Identify-Capture-and-Design-Privilege-Resistant-Policies.pdf>.
- 7 World Bank, "How to Identify Capture and Design Privilege-Resistant Policies," EFI Note-Governance, World Bank, Washington, DC, 2021, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/537291636611822955/pdf/How-to-Identify-Capture-and-Design-Privilege-Resistant-Policies.pdf>.
- 8 R. Moldova are 135 de operatori economici autorizați (OEA) pentru care se aplică proceduri simplificate de trecere a frontierei la importul în R. Moldova din UE și din țările membre ale Acordului Central European de Comerț Liber (CEFTA).
- 9 Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), *Promoting Exports and Supply-Chain Linkages in the Food Industry in the Republic of Moldova* (Paris: OECD Publishing, 2021).
- 10 La 9 martie 2022 guvernul ucrainean a impus o interdicție asupra exporturilor de produse agricole cheie, inclusiv grâu, porumb, cereale, sare și carne.
- 11 World Bank Group, "Moldova: Rekindling Economic Dynamism," Country Economic Memorandum, (World Bank Group, Washington, DC, August 2019)]
- 12 World Bank, Enterprise Surveys, electronic dataset (World Bank, Washington, DC, 2019), <https://www.enterprisesurveys.org/>.
- 13 World Bank, "Moldova Electric Power Market Options: Sector Study," Report No. ACS12721, Energy Sector Management Assistance Program, World Bank, Washington, DC, July 11, 2015.
- 14 Pentru informații suplimentare, a se vedea Grupul Băncii Mondiale "Moldova CPSD Deep Dives", Washington DC, în curs de apariție.
- 15 International Data Corporation (IDC). 2019. Jucătorii IT moldoveni se pregătesc pentru o prezență mondială.

IFC

2121 Pennsylvania Avenue, N.W.
Washington, D.C. 20433 U.S.A.

CONTACTE

Mariya Stankeva Hake

mhake@ifc.org

Alberto Criscuolo

acriscuolo@worldbank.org

ifc.org

WORLD BANK GROUP

THE WORLD BANK
1818 - 18

IFC

International
Finance Corporation